لە پێناو تورهەڵدانی نەریتی
بە پیرۆزکردن و بوێری هزراندن

1

بۆ ئەم کتێبە؟ ئایا وەرگێرانی ئەو کتێبە چ مەیلێلێکی لە پشتەوەیە؟ ئایا باشتر نەبوو، لە جیاتی ئەم کتێبە، رۆمانێک، کتێبێک لە بواری گەشت و گوزار یان کتێبێک کە نزیک بێت لە حەزی ئاپۆرەی خەڵک بکەم بە کوردی، کە هەم بۆ وەرگێران و، هەمیش بۆ رەواج پەیدا کردن ئاسانتر بوو؟ جوداوازی فەلسەفەی "کۆنتینێنتال **kontinental**" و فەلسەفەی "ئەنالیوتیسک **analytisk**" لە کوێوە سەرهەڵدەگرن؟ ئایا لەم دوو رێچەکە فەلسەفیەدا کامەیان سوودمەندن بۆ رۆشنبیریی کوردی؟

هەڵبەت، وەک پشتێنەیەک، خوێندەواری کورد ئەوە دەزانێت، کە ،لە سەرەتای ساڵی1990، یان دوای راپەرینە بە وەجەکەی کوردستانی باشوور، کۆمەڵێ گۆرانکاری، جڤاکی، سیاسی و رۆشنبیریی... هتد، لە پانتایی رۆشنبیریی کوردیدا هاتە کایەوە، کە دەکرێ سەرتاپای ئەو دیاردانە وەک ئاکامگیرییەک یان رەنگدانەوەیەکی ئەو راپەرینە، سەیر بکەین. هەڵبەتە گۆرانکارییە دەرەکییەکانیش، بە تایبەتی هەرەسی بلۆکی سۆسیالیزم و سەرکەوتنی سیستەمی سەرمایەداری و ئیدیۆلۆگی لیبرالیزم و دیاردەی بە جیهانیبوون و جیهانگیری، راستەخۆ یان ناڕاستەوخۆ، رۆڵیان هەبوو لە سەرهەڵدان و رسکاندنی ئەو دیاردانەی ناو کۆمەڵگای کوردیدا. لێرەدا ئەم نووسینە نایەوێ لە وردەکارییەکانی ئەو هۆکارانە و ئەنجامەکانی بپەیڤێت. بەڵام ئەوەی کە لێرە پێویستە وەک دەستپێکێک ئاماژەی پێبکرێت، ئەو دیاردە، یان مۆدە رۆشنبیرییە کە لە ماوەی ئەو بیست ساڵەدا کرا بە دەنگۆی "تازەگەری"، لە پاڵ ئەوەشدا دەستەیەک لە رۆناکبیری کوردی ئەو قۆناغە دەکرێن/بوون بە دەمڕاستی ئەو تەرزە

پێشەکی

"نوێگەر"،ییەی ڕۆشنبیریی کوردی. سەرەتای ئەو دیاردە "نوێگەری"ە، لە گۆڤاری "ئازادی" و پاشان "ڕەهەند" و "گوتار" و "سەراب" و ... هتد، خۆی نمایشکرد و پاشان تەواوی بڵاوڤۆکەکانی حیزبە بچووک و گەورەکان، چەپ و ڕاستی کوردی، بەو بابەت و دەستەواژانە سیخناخکران. تەنانەت ئەو نووسەرانەی کە فریان بەو جۆرە دەستەواژە و ڕوانگە هزرییانە نەبوو، کەچی تا ئەوانیش لەو شاڵاوە "نوێگەری"یە بەجێنەمێنن، یان بۆ ئەوەی خۆیان وەک "پاڵەوان" لە بەرانبەر یەکتر نمایش بکەن، لە نووسینەکانیان دەستییان کرد بە هەڵڕشتنی، یان "تێپەستان" و "تێوەگلان"ی ناوی مێشال فۆکۆ و ڕۆلان بارت و دەستەواژەی "گوتار" و "دەسەڵات". بەمجۆرە لەناو پانتایی چۆڵ و هۆڵی ڕۆشنبیریی کوردییدا، "کەڵەشێران" دەبن بە "مەلای دوانزە عیلم". لەوەش زیاتر دەمڕاستەکانی ئەو دیاردە ڕۆشنبیرییە، نەک هەر وەک نموونەی "دانسقە"ی تازەگەر" و "فەیلەسوف"ی کوردی چووێنران، بەڵکو وەک نموونەی فەیلەسوف و داهێنەری ڕۆژهەڵاتی ناڤین و بگرە جیهانیش وێنا کران. ڕەنگە یەکێک قووت بێتەوە و بێژێ، لەوەدا مەبەستت چیە؟ یان ئەو ئاماژە کردنانەی من، بەو دیاردە و دەمڕاست و لاینەگیرەکانیانی "نوێگەری"، بە ئیرەیی و یان تۆمەتی بێ بەڵگە سەیر بکرێن. هەڵبەتە ئامادەیی ئەو چەشنە بەرتەکە حازر بەدەستانە بۆ بەندە سەیر و سەمەرە نین. بەڵام چونکە ئەو دیاردەیە لە ژیانی ڕۆشنبیریی کوردیدا زۆر زەقە، بۆیە بۆ خوێندەواری لە خۆ ڕاپەرمووی وریا ئەو ئاماژە کردنانە دەبێ شتێکی بەڵگەنەویست بن، یان کورد واتەنی "کە مانگ لە چواردە بێت حەوجە ناکات پەنجەی بۆ ڕابکێشرین". بەهەمەحاڵ. ئەوەی کە بۆ من مایەی هەڵوەستە کردنە، ئەوەیە کە، بۆ لەو ڕەوتە ڕۆشنبیرییەی کوردیدا تەنیا فەلسەفەی فەرەنسی بە گشتی و، بە تایبەتیش مێشال فۆکۆ دەبێتە "وێردی سەر زاری" هەموو کەسێکی خۆ بە نوێگەرزانی

پێشەکی

کوردی؟ ئایا ئەو بە "پیرۆزکردن" و بە "پاڵەوانکردنە"، مانای کڵۆڵی خودی نووسەران و خوێنەرەکانی ناگەیەنێت؟ ئایا ئەو بونیاتە کولتورییەی کە ئاوێزانە بە پیرۆزکردنی سیمبوولەکانی، کاتی ئەوە نەهاتووە، بۆ نەشتەرگەری ناخە قەتیسماوەکەی، بیر لە خەستەخانەیەک بکاتەوە؟ باشە، بۆ ئەو "فۆکۆیست"ە دەمڕاستانە تا ئێستا یەک کتێبی فۆکۆشیان نەکرد بە کوردی؟ ئەرێ لە هیچ زمانێکدا دیوتانە، نووسەرێک یان فەیلەسوفێک، یانیش روانگەیەکی هزری بووبێتە دیاردەیەک یان کلیلێک بۆ جیهانێکی تازەی نووسین. کەچی بەرهەمێک یان بەشێکی ئەو سەرچاوەیە نەگوزرابێتەوە بۆ سەر ئەو زمانە؟ ئەو پرسیارانە بۆ خوێنەری هوشیاری کوردی جێدەهێڵیم. بەڵام دەبێ ئەوە جەغت بکەینەوە، کاتێ فۆکو و دۆلوز هاتن وەک سەرچاوەیەک گەڕانەوە بۆ نیتشە، سەرەتا بە دووبارە وەرگێران و خوێندنەوەی بەرهەمەکانی ئەو دەستیان پێکرد. هەر ئەو وەرگێران و خوێندەوەی ئەوانەش بوو کە پانتایی سارد و سڕی ژیانی فەلسەفی رۆژئاوای زیندوو کردەوە. چونکە بە پرۆژە کردن؛ وەرگێرانەوە و راڤە کردنەوەی نیتشە لە لایەن دۆلوزەوە بوو بە تەقاندنەوەی کێشە فەلسەفەییەکانی رۆژئاوا، کە لە ماوەی نیو سەدە، فەلسەفەی ئەنالیوستیک/فەلسەفەی ئینگلیزی و ئەمریکی، هاوکاتیش ئیدیۆلۆگی چەپڕۆ، نیتشەی کردبوو بە سەرچاوەی کارەساتی نازیزمی ئەڵمانی. هاوکاتیش دەبێ ئەوە بزانین، کە دەستەواژەی "دەسەڵات" و هزری فۆکۆ لە عارەبییەوە گوازرایەوە ناو زمانی کوردی. ئاشکرایە کێشەی دەسەڵات لە کۆمەڵگای عارەبیدا دیاردەیەکی زۆر زەقە، بۆیە لە کات و ساتێکی دیاریکراودا تیۆری فۆکۆ لەسەر "دەسەڵات" دەبێتە سێبوورییەک بۆ رۆناکبیری عارەبی. بەڵام جێگەی سەرنجە، ئەوکاتەی کە رۆناکبیری کوردی لە رێگای گۆڤاری "العرب والفکر المعاصر" و پرۆژەی مطاع صفدی، بەو

پێشەکی

بابەتە ئاشنا دەبێت، کۆمەڵگای کوردی هێشتا رووبەڕووی ئەو دەسەڵاتە نەبۆوە کە عارەب کێشەیان لەگەڵ هەبوو، ئایا کێشەی دەسەڵات لە کۆمەڵگای کوردیدا، هەمان کێشەی دەسەڵاتە لە کۆمەڵگای عارەبیدا؟ بەرسڤدانەوە و خەمڵاندنی ئەو پرسیارە پێویستی بە وتارێکی سەربەخۆ هەیە.

بە کورتی دەخوازم بێژم، ئەو دیاردە "نوێگەری"ەی کوردی، بەو شێوازەی کەخۆی کرد بە دیاردە و مۆدە، وەک هەمیشە، تەنیا ناوەکان و دەستەواژەکانی ئاڵۆگۆڕ کرد، نەک گۆڕانێکی مەعریفی بونیاتی. بە واتایەکی راشکاوتر، گەر پێشتر بۆ ماوەی زیاتر لە نیو سەدە، روانگەی "ئەدەبی ریالیستی" و ئەدەبی "بەرەنگاری"، چەند نووسەری رووسی کرابوون بە "پەرستگا" و "سەرچاوە"ی رۆناکبیری کوردی، کەچی دوای نەوەدەکان چەمکگەلێکی وەک: "ستراکچالیزم" و "پۆستمۆدێرنیزم"، نەک "مۆدێرنیزم و مۆدێرنیتە"، لە شێوەیەکی خوار و خێچدا، نەک بە بەشدار بوون و خوێندنەوە، بەڵکو بە تەمومژاوی کردنی لە چەشنی پەیامهێنەرێکی راست و رەوان، دەکرێن بە جێگرەوەی راستی بۆ رۆناکبیری کورد. لە پاڵ ئەوەشدا فۆکۆی هزرڤان لای ئەو نووسەرە تازانەدا دەکرێتە "خدری زیندە"ی ئەو"نوێگەر"ە پەنهانەی کوردی. رەنگە یەکێک لە کێشەکان ئەوە بێت چونکە رۆشنبیریی ئێمە وابەستەی زمانی عارەبی و فارسییە، بۆیە هەر دیاردەیەک لەو دوو زمانەدا بە هەرمێن بن، ئەوکات دوای ماوەیەک رۆناکبیری کوردیش سەری لە دوو دەنێت. لێرەدا ئاماژە کردنی من بەو کێشانە نابێت وەک دژە بۆچوون سەیر بکرێن، بەڵکو دەبێت وەک گفتوگۆ و هەڵوەستە کردن فام بکرێن

2

هەڵبەتە دەبێ بێژم، کە لە سەرەتای ساڵی 2000دا لە زانکۆی سۆدەرتۆرن لە ستۆکهۆلم دەستم کرد بە خوێندنی فەلسەفە، لە یەکەم رۆژی دەستپێکردنی خوێندندا، هانس روین، کە پرۆفیسۆرە لە فەلسەفە و بەرپرسی بەشی فەلسەفەیە لە زانکۆی ناوبراودا، وەک دەروازیەک بە قسە کردن لەسەر روانگە جوداواز و سنوورەکانی نێوان فەلسەفەی "ئەنالیوتیسک/analytisk و فەلسەفەی "کۆنتینێنتال/kontinental"، یان ئینگلو ساستیسک/ئینگلیزی و ئەمریکی، فەلسەفەی کۆنتینێنتال/ئەلمانی/فەرەنسی، کە دوو ئاراستەی گرینگی فەلسەفە و سیستەمی بیرکردنەوەن لە رۆژئاوادا، پێشوازی لە خوێندکاران کرد. شایەنی باسە، هەتا سەرەتای نەوەدەکان لە زانکۆیەکانی سوێد ئەو فەیلەسوفانەی کە سەر بە فەلسەفەی "کۆنتینێنتال" بوون، تەواو پشت گوێخرا بوون و بۆ خوێندکاران ئاسان نەبوو لەسەر ئەو فەلسەفە و فەیلەسوفانە لێکۆڵینەوە بکەن، بەڵام لەم ساڵانەدا هانس روین یەکەم خوێندکار بوو لە سوێد لەسەر مارتین هایدگەر دکتۆرا بە دەست بێنێت.

بەمجۆرە لەگەڵ دەستکردن بە خوێندنی فەلسەفە لە کێشەکانی ئەو دوو ئاراستە فەلسەفییە شارەزا بووم. چونکە کتێبەکانی ئەو فەیلەسوفانەی، کە سەرچاوەی سەرەکی ساڵی یەکەمی خوێندنی فەلسەفە بوون و بە فەیلەسوفانی "کۆنتینێنتال" دەناسرێن، ئەوەم بە زەین داهات کە لە نووسینی کوردیدا ئەو فەیلەسوفانە لەسەر زاران بوون/هەن، بەڵام، تا ئێستاش، نە بە قسە و نە بە نووسینیش، نە گوێم لە دەستەواژەی فەلسەفەی "کۆنتینێنتال" و فەلسەفەی "ئەنالیوستیک" بووە و، نە لە نووسینێکی ئەو "فەیلەسوفانە"ی کوردیدا چاوم ساتمەی لێکرد بوون! لە کاتێکدا لە رۆژئاوا لە پانتایی فەلسەفەدا، ناکۆییەکانی ئەو

پێشەکی

دوو دەستەواژە، "کۆنتینێنتال" و "ئەنالیوتیسک"، لە "ناکۆکی" رۆناکبیری نێوان هەولێر و سلێمانی، یان هەردوو "حوکمەت"ی کوردی قووڵترن. بە واتایەکی دیکە، دەخوازم بڵێم، سەربارى ئاوێزان بوونی نووسەرە "نوێخوازەکان"ی کوردی بەو هزرە، بە تایبەتیش ئەمڕۆ گۆڤار، بڵاوکراوە و دانووساندنەکانی کوردی، بە گواستنەوەی هزری فەرەنسی، یان بەو تەرزە فەلسەفە و دەستەواژانەی کە فەیلەسوفە "کۆنتینێنتال"ەکان وەک میتۆد بەکاری دێنن، سەرگەرمن. هەڵبەتە من نامەوێ لێرەدا دڵسۆزی و خەم و هیلاکی ئەو نووسەرانە لە پێناو هەوڵی ئەفراندن و گۆران رەتبکەمەوە. بەڵام ئەوەندەی من بزانم، سەرچاوەیەکی بە سوود لە و هزرە بە کوردی بەرچاو ناکەوێت کە خوێنەری کوردی بتوانێ پشتی پێبەستێت، لە کاتێکدا قسە کردن لەسەر هزری دەرەکی، بێ بوونی دەقە وەرگێڕدراوەکانی ئەو هزرە، وەک ئەوە وایە کە ئێمە باس لە جیهانێک دەکەین کە نەمان بینیوە، یان لە باس لە مەلەوانیکردنی ناو زەریایەک دەکەین کە خۆشمان سروشتی ئەو زەریایەمان نەبینیوە. روونتر بێژم: بۆ نموونە، هەموو خوێندکارێکی زانکۆ لە سوێد، بە گشتی، دەتوانن ئینگلیزی، تەنانەت ئەلمانیش باش بخوێننەوە، کەچی بەشێک لەو سەرچاوە هزریانەی جیهان دەکرێنە سوێدی. ئەو رۆناکبیرە ئەکادیمیانەی سوێد کە خەریکی بواری فەلسەفەی ئەلمانین، بەرلە دوو ساڵ دووبارە تەواوی بەرهەمەکانی نیتشەیان کردەوە سوێدی. مەبەستم لەوەدا ئەوەیە بێ وەرگێرانی بەرهەمی سەرچاوەیەکی هزری، گفتوگۆ کردن و بە دیاردە کردنی ئەو هزرە، گەر مەحاڵ نەبێت، ئەوە شتێکی ئیفلیجە. جارێک بە نووسەرێکی کوردی سوێد نشینم گوت، کە "شتێک"ی بەناو فەلسەفەی نووسیبوو، تۆ لە جیاتی ئەو نووسینە، بۆ خۆت و کورد، باشتر بوو گەر هەوڵی وەرگێرانی دەقێک بدەی لەسەر ئەو باسە، کەچی ئەو برادەرە پێی وابوو

پێشەکی

وەرگێران "ئیش"ی ئەو نیە، چونکە ئەو خەریکی "فەلسەفاندن"ە. بە کوردی گەر بمانەوێ لەسەر هزرێک قسەمان هەبێت، دەبێت ئەو هزرە لە بەرانبەرماندا ئامادە بێت، ئەگینا زمانی کوردی بە رێگایەک دادەبەین، ئەنجامەکەشی بێجگە لە سەرگەردان بوون، هیچی تر نیە.

لەم تێگەیشتنەوە دەکرێ پێشکەشکردنی کتێبی *فەلسەفەی کۆچەری خولیا هەنووکەییەکان لە هزری فەرەنسیدا،* کە نووسەری دانمارکی ئێسبرێن کراوس-یەنسین نووسیوویەتی و یوەکیم رێتزلاف کردوویەتی بە سوێدی و منیش لە وەرگێراندا هەردوو زمانی سوێدی و دانمارکی، بەهۆی لەیەکتر نزیکییان، بەراورد کردووە، وەک دەروازەیەک لە هزری فەرەنسی، بۆ ئەمڕۆی رۆشنبیریی کوردی بایەخدار بێت. بۆ ئەوەی خوێنەری کوردی بتوانی لە ناوکۆیی/کۆنتێکستی فەلسەفەی فەرەنسی تێبگات،

نووسەری کتێبی *فەلسەفەی کۆچەری* ئیسبێرن کراوسێن-یێنسێن، لەساڵی 1940 لە دانمارک لە دایکبووە و دکتۆرای لەسەر زمان و فەلسەفەی فەرەنسی کردووە و لە زانکۆی Århusدا لە بەشی مێژووی هزر/ئیدێهیستۆریا وانە دەڵێتەوە. ئیسبێرن چەندان کتێبی نووسیوە، لەوانە: ستراکچالیزمی فەرەنسی، 1973؛ مەعریفە و *دەسەڵات* (سەبارەت بە رەخنەی فۆکۆ لەسەر دامەزرەوەکان)، 1978؛ *مێژووی ئیدیۆلۆگی و سیاسەت* (سەبارەت بە لیفی شتراوس، ئالتۆسێر و گرامشی)، 1980؛ *ئاژەڵ بە چاوە سەوزەکان* (کۆوتارێکە سەبارەت بە ژیانی تەنیایی، "سامبۆ"، ژیانی هاوبەشی کوڕ و کچێک و ژیانی رەبەنی)، 1982 و چەندان بەرهەمی تر. هاوکات وەرگێری سوێدی، یوەکیم رێتزلاف، چەندان کتێبی تیۆری لە بواری فەلسەفە، ئایین، کۆمەڵناسی، پەروەردە، سیاسەت و چەندان بەرهەمی تری تیۆری ئەدەبی لە زمانی ئەوروپییەوە کردووە بە سوێدی.

پێشەکی

جێگەی ئاماژە کردنە، لە رۆشنبیری ئێمەدا تەنیا ناوێک دەبێتە وێردی سەر زاران. بە واتایەکی تر، ماوەیەک لەمەوبەر بە تەنیا فۆکۆ و دەسەڵاتەکەی کرا بوو بەمۆدەی نووسینی سەرتاپای خوێندەواری کورد، کەچی ئەمڕۆ نۆبەی ژاک دێریدایە. بۆیە دەستەواژەی "سێنتەر" و "جیاوازی" کراوە بە چاویلکەیەک بۆ وێناندنی هەموو کێشەکانی خێزان، نێوان شار، نێوان حیزب؛ وەک تەرازووێک داهێنان و نوێگەریی نووسەر، شاعیر، هونەرمەند و سیاسی کوردی پێ دەپێورێت.

بۆیە رۆناکبیری کوردی بە هەمان پێوانە هەمیشە لە ژێر ناوی ئەفراندن و نوێگەریدا "پاڵەوانێک" دەخوڵقێنێت و دواجاریش ئەو پەڵەوانە دەکات بە سیمبوولێکی پیرۆز و وەک بوونەوەرێکی تەلیسماوی ئاوێزانی دەبێت. ئەمەش روانگەیەکە لە خورافەت و ئایین نزیکە تا لە پرسیاری گومان و هزری نوێ، لە نە بوون و نەزانی هزر کردن دەچێت تا لە گفتوگۆ و فروانکردنی مەعریفە...هتد.

لەم روانگەیەوە، بۆ ئەوەی تەنیا دەستەواژەی "سێنتەر"، "جیاوازی"، "گوتار/دیسکۆرس " و "دەسەڵات"، وەک دەستەواژە و روانگەکانی ئەدەبی "بەرگری"، ئەدەبی "کرێکاران" و ئەدەبی "ریالیزمی/سۆسیالیزم"ی گۆرین، نەکرێن بە کلیلی کردنەوەی دەرگای "کەون و کائینات"ی کوردی؛ بە ئیفلیجی لە رۆشنبیریی و ماڵی خوێنەری کوردی کەڵەکە نەبن، دواجاریش رۆناکبیری کوردی لەسەر ئەم "وەزن و قافیەیە"ی فۆکۆ و دێریدا، تاکە فەیلەسوف لە کورد دانەتاشێت، پێویستە وەک پرۆسە و تۆرێک لە بزاڤی هزر پروانین. لێرەوە گرینگی ئەو کتێبە لەوەدایە کە لە نمایشێکی پوختەدا تایبەتمەندی فەلسەفەی فەرەنسی بەرجەستە دەکاتەوە.

بۆ زیاتر روونکردنەوەی ئەو تایبەتمنەدییەی فەلسەفەی فەرەنسی، هەوڵدەدەم بە دەست پێوەگرتنەوە جیاوازییە سەرەتاییەکانی نێوان

پێشەکی

فەلسەفەی "کۆنتینێنتال" و فەلسەفەی "ئەنالیوستیک" بخەینە روو، بۆ ئەوەی بتوانیّ پانتایی فەلسەفەی رۆژئاوا، بە تایبەتیش فەلسەفە وەک پرۆسەیەکی بە کۆمەڵی، یان پرۆسەیەکی ئاوەڵا سەیر بکەین، نەک وەک ئەوەی لای ئێمە باوە، کە هەموو بزاڤێک لە لە قەبەر کەسێکدا قەید دەکەین.

3

رەنگە گرینگ بێت بزانین کە ئەو دابەشکردنەی نێوان فەلسەفەی "کۆنتینێنتال" و فەلسەفەی "ئەنالیوتیسک" چۆن دەستیپێکرد؟

بەر لەوەی لەو دابەشکردنە بپەیڤین، دەبێت بزانین رەچەڵەکی ئەو فەلسەفە "ئەنالیوتیسک"ە لە کوێوە هاتووە. دەستەواژەی "ئەنالیوتیسک/analytisk"، واتا رەڤەکاری لە وشەی "راڤە/analys" هاتووە. سەرەتای سەرهەڵدانی فەلسەفەی "راڤەکاری" کەمێک ئاڵۆزکاوە، لە ساڵانی 50 و 60 ەکاندا ئەو دەستەواژەیە لە بواری فەلسەفەدا بە شێوەیەکی فراوان، بەڵام بە شێوەیەکی دیارکراو، بەکاردەهێنرا. فەلسەفەی راڤەکاری بە واتای فەلسەفەیەک بوو کە بە رێگای میتۆدێکەوە راڤەیەک ئەنجامدەدات. هەڵبەتە لەو روانگەیەوە فەلسەفە لەوەتەی هەیە خەریکی ئەو جۆرە راڤەکاریە بووە. چونکە مرۆ لە ئاستی فەلسەفەدا هەمیشە هەوڵیداوە چەندان دیاردەی ژیان راڤە بکات، تاکوو لە چیەتی/جەوهەری شتەکان یان ئۆبژەکان نزیک بێتەوە. بۆ نموونە، پێناسەکانی ئەرستو بۆ چیەتی. وەلیّ تایبەتمەندی فەلسەفەی راڤەکاری/ئەنالیوتیسک سەدەی بیست چیە؟ ئایا مرۆ لەو فەلسەفەیەدا واز لە ئۆبژەکان دەهێنێت، لە پری ئەوە یەخەی کێشە فەلسەفییەکانی تر دەگرێت؟ هەڵبەتە لە گۆشەنیگای زمانەوە ئەو فەلسەفەیەش لەسەر ئەو کێشانە دەڕوات، کە بە راڤەکردنی زمانەوە خۆی لە جیهانبینی فەلسەفە

رزگار دەکا، بـەمـەش خـۆی لـە وێناکردنـە مێتافیزیکییـەکـان دوور دەخاتـەوە. وێڕای ئەمەش فەلسـەفەی ڕاڤـەکـاری خـۆی بـۆ سـێ شـێوەی ڕاڤـەکـردن تەرخان دەکات: 1. ڕاڤەیەکی کلاسیکی. 2. ڕاڤـەیـەکـی ئـیدیالی زمـان. 3. ڕاڤەی زمانی ڕۆژانە. ڕاڤەی کلاسیکی دەبەستریتەوە بە روسـێل. بنـەمـای ڕاڤەی روسێل باس لەوە دەکات کە زمانی ڕۆژانە هەرچەنـدە روونـە، بـەڵـام مانایە ڕاست و ستروکتورەکەی حەشار دەدات. ئەو نموونـە ڕاشـکاوەی کـە روسێل جەغتی لـەسـەر دەکاتـەوە، ئـەوەیە: "پاشـای فـەرەنسـا سـەری رووتاوەتەوە". "ئایا سەر رووتانەوەی پادشای فەرەنسا راستە یان هەڵەیە؟" گەر ئەو پادشایە نەبێت کەواتە نـاکرێ سـەری رووتـاوە بێـت. رۆسـێل پێـی وایە ئەو کێشانە بە لۆگێکی ڕاست چارە دەکرێن. بەڵام رۆسێل تەنیا خـۆی خەریک نەکرد بە ڕاڤەی لۆگیک، بەڵکو پاشـان زیـاتر خـۆی خـەریـک کـرد بـە کێشـەی مێتافیزیکەوە.

دوای سـاڵانی 40 – 50 یـەکـان فـەیلـەسـوفی ئـەلمـان ڤیتگنشـتاین فەلسـەفەی زمانی ڕۆژانە دامەزرێنەراند.. لە ڕوانگەی ڤیتگنیشتانەوە مانـای وشـە لـە بـەکارهێنـانی خـودی خـۆی دایـە. کـاتێ ئێمـە دەفـەلسـەفێنـین بـەمجـۆرە لـە مانـای ئاسـایی وشـەوە دوور دەکـەوینـەوە و ڕۆدەچینـە نـاو چەمکەکـان. بـۆ نموونـە، ڤیتگنیشـتاین ئامـاژە بـە بـە هـەڵـە بـەکارهێنـانی دەسـتەواژە دەروونییەکانی وەک "ئازار"، "ویسـت"، دەکـات، کـە بـە هـەمـان شێوەی شتە ماددییەکانی وەک "مێز"، "بەرد" بـەکـار دەهێنـرێن، ئـەمـەش وامانلێدەکا پڕوا بەوە بکەین کە دەسـتەواژە دەروونییـەکـان ئـۆبژەکـان نـاودێر دەکەن. بەڵام چونکـە ئـۆبژە شـتی کـۆنکرێتین، بۆیـە دەبـێ ئـەو ئۆبژانـە زۆر تایبەت بن، ئۆبژەی ناوکی بن. ئاکامی ئەمـەش دەبێتـە هـۆی ئـەوەی کـە ئێمە لە ئاسـتی مێشـکەوە ڕووبـەڕووی کۆمـەڵێـک کێشـەی فـەلسـەفـەی ببینینەوە.

پێشەکی

بەو مانایە مرۆڤ چۆن شتێک لەسەر ناوکیەتی ئۆبژە بە دەست بێنێت؟ ئایا تەنیا سۆبژە/فەیلەسوف دەتوانێت ئەو زانیاریانە بزانێت؟ کەواتە هزری ڤیتنگیشتاین کێشەی زۆرە و ناتوانێ ئەو کێشانە چارەسەر بکات. ئەو تەرزە فەلسەفەیە لە سەدەی بیستدا زۆر باڵادەست بوو، بە تایبەتی لە ئینگلیستاندا. سەرباری ئەوەش لە 50یەکاندا فەیلەسوفێکی وەک /کیون Quine سەرهەڵدەدا و دەیەوێت لە روانگەی لێکجوداکردنەوەی دوو "هەقیقەت" ئەو کێشانە چارەسەر بکات.

کیون لەمەدا گریمانەکەی خۆی بەرجەستە دەکاتەوە: راستی سیونتێستیسک/syntestisk و راستی ئیمپیریسک/empirisk، راستی راڤەکاری/analytisk.

هەڵبەتە لەم نووسینەدا دەرفەتی ئەوە نیە لە گشت لق و پۆپەکانی ئەو فەلسەفەیە بپەیڤین. ئەوەی کە نمایشکرا تەنیا بەشێکی بچووکە لە وردەکارییەکانی ئەو رێچکە فەلسەفیەدا.

بۆ جەغترکدنەوە دەبێ سەرنج لەوە بدەین کە چەمکی فەلسەفەی "کۆنتینێنتال/kontinental" و "ئەنالیوتیسک/analytisk" وەک دوو چەشنە جیهانبینی فەلسەفی لە سەرەتای سەدەی بیستەوە سەرهەڵدەدەن. بەڵام بە شێوەیەکی گشتی دوای شەڕی جیهانی یەکەم فەلسەفەی "ئەنالیوتیسک" لە بەشی فەلسەفەی زانکۆیەکانی رۆژئاوا باڵادەست دەبێت. بۆیە دەبێ بزانین لە پشت ئەو بە باڵادەست کردنەی فەلسەفەی "ئەنالیوتیسک"و گۆشەگیر کردنەی فەلسەفەی "کۆنتینێنتال"دا لە وڵاتە ئینگلیز زمانەکاندا، مەرام و هۆکارێکی ئیدیۆلۆگی ئامادەیە. بۆیە دەبینین هەر لەوکاتەوە فەلسەفەی "ئەنالیوتیسک" وەک میتۆدێک بە دژی فەلسەفەی ئەلمانی قووتدەکرێتەوە. هاوکات ئەو فەلسەفەیە بۆ سەرچاوە

روو دەکاتە کولتور و زمانی ئینگلیزی. لە پاش شەڕی جیهانی دووەمەوە لە بواری زانستە مرۆڤایەتییەکاندا ئەو ڕەوتە فەلسەفیەی "ئەنالیوتیسک" دەبێتە روانگەیەکی سەرەکی و باڵادەست. شایەنی باسە، ئەو فەلسەفەیە، فەلسەفەیەکی "زانستی" پەتییە. بەمجۆرە بەشەکانی تری فەلسەفە، یان فەیلەسوفەکانی تر، بەو بیانۆەی کە "زانستی" نین. لە ژێر ناوی "مێتافیزک". "ئەدەب" و تێڕامان"دا پشتگوێ خران. لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا روسێل Russel و مۆر Moore و میتۆدی راڤەکاری چەمک ئەو بەناوکردنە بە فەلسەفەی "ئەنالیوتیسک" دەبەخشن. ئەو فەلسەفەیە هەندێ جار وەک میتۆدێکی شۆرشگێرانە خۆی دەنوێنێت ، بەڵام بۆ ئەوەی لەو داپرانە فەلسەفییە تێبگەین دەبێ ئەو کارە وەک پرۆژەیەکی ئۆتۆپیانەی مۆدێرنیستانە و پرۆژەی زمانێکی ناسیۆنالیستانە فام بکەین. چونکە ئەگەر بە وردی سەیری خودی شێوازی ئەو فەلسەفەیە بکەین، دەبینین لە شێوازی جیهانبینینیەکی رووت و خەستدا، دەخوازێت بە بەڵگەی سادە وەڵامی پرسیارەکان بداتەوە. لەم روانگەیەوە ڤیتگنشتاین لە "تراکتەتۆس **Tractatus**"دا، کە بریتییە لە خاڵە گرینگەکان یان مانێفێستە فەلسەفەییەکانی ئەو، بە راشکاوی ئەو جیهانبینییە فەلسەفەیە جەغدەکاتەوە، وێڕای ئەوەش ئەو کتێبە بە فەلسەفەیەکی شیعرییانە خۆی بارگاوی کردووە.

فەلسەفەی ئەنالیوتیسک بە بیرۆکەکانی دەخوازێ ئەوە جەغتبکاتەوە کە بە شێوەیەکی جادووگەرانە دەتوانێت مرۆڤ لە ئاگاییە پەنگخواردووەکانی مێژوو، کە ئەو ئاگاییە بەرهەمی سەدەی 1800ە، رزگار بکا و سەرەتایەکی نوێ بۆ ئەو مرۆڤە ئاوەڵا بکاتەوە. بەڵام بە مەرجێک مرۆڤ دەبێت میتۆدێکی راست و دروست دەستەبەر بکا، ئەوکات بە زمانێکی راشکاوەوە دەتوانێت خۆی لە مێژوو رزگار بکات و بۆ یەکەم جار لە

پێشەکی

کاتی ئێستادا ئامادە بێت.

هەڵبەت ئەو بیرۆکەیە سەبارەت بە ئاگایی مێژوو و رزگار بوون لەو مێژووە، بەرەنجامی جیهانبینی گەشبینیانەی رۆشنگەرییە، کە لەوێدا زانست دەبێتە سەرچاوەیەک بۆ بڕیاردان لەسەر هەموو شتێک.

وەک گوتمان هۆکاری پابەندی بۆچوونی ناسیۆنالیزم سەبارەت بە فەلسەفەی ئەنالیوتیسک دەگەڕێتەوە بۆ شەڕی جیهانی دووەم، کە ئەو شەڕە پێویستی بە گەڕانەوە بۆ نەریتی ناسیۆنالیزمێکی راستەقینە تازە کردەوە. بۆیە لەئاکامی ئەو شەڕەدا لە ئینگلیستاندا دەستکرا بە سڕینەوەی تەواوی فەلسەفەی ئەلمانی. لەوێوە ئیتر هێگل و نیتشە لەناو فەلسەفەی ئەوروپیدا توڕداران، وەک پروپاگەندەکارێکی ئەلمانی سەیر دەکران و واشیان لە خەڵکی ئەوروپی کرد کە خۆیان لەوان بپارێزن. هاوکاتیش سەرتاپای کولتوری ئەلمانی وەک تانەیەکی دزێوی رژێمی نازیزم و بەرهەمی کارەساتەکانی وێنا دەکرا.

بەڵام نووسینەکەی فەیلەسوفی ئەلمانی Carnap/کارناپ، لە ساڵی 1930دا یەکلاکردنەوەیەک لە پانتایی فەلسەفەی ئەوروپیدا دەهێنێتە ئاراوە، کارناپ لەو نووسینەدا باس لەوە دەکا کە ئەو بە پشت بەستن بە راڤەی زمانێکی لۆگیکی رەوان و پەتیەوە توانی ئەوە نیشانبدات کە تێزە/گریمانە مێتافیزیکیەکەی هایدگەر وەک مێتافیزیکەکەی هێگل هیچ ناوەڕۆکێکی تێدا نیە. واتا کێشەی بیرۆکەکانی هێگل و هایدگەر پەیوەندی نیە بەوەی کە ئەوان دوو فەیلەسوفی خراپ و ئاڵۆزن کەس تێیان ناگەن، بەڵکو بە راشکاوی بیرۆکەکانی هایدگەر و هێگل ناچنە خانەی فەلسەفەوە. ئەو راڤە سووک ئاسانەی کارناپ لەسەر هایدگەر و هێگل هەڵوێستێکی خراپ لەسەر ئەو فەلسەفەیە جێگیر دەکا و لە نەوەکانی دوای خۆشیەوە دەنگدەداتەوە.

هاوکاتیش لە بەرانبەر ئەوەدا روسێل/Russell و فرێگە/ Frege پەرە بەو نەریتە فەلسەفییە دەدەن. لە ئاکامدا کارناپ و کیونی ئەو ترادیسیۆنەیان بۆ ئەمریکا گواستەوە. لە هەمان کاتیشدا لە هەمبەر ئەو رەوتەدا قوتابخانەی هورسێل و فێنۆمۆلۆگی سەقامگیر دەبێت. هایدگەر لە ئەلمانیاوە و هاوکاتیش نەوەیەک لە فەیلەسوفی فەرەنسی لە سارتەرەوە تا دێریدا ئەو ترادیسیۆنەی هۆسێرل و فرێگە پەرە پێدەدەن.

شایەنی باسە، لە پەنجا و شەستەکاندا لە ئەمریکا و سوێددا ئەو رێچکە فەلسەفییەی هۆرسێل و فرێگە و هایدگەر بە بوونگەرایی ناودێر دەکران. بەڵام لە حەفتایەکان بە دواوە دەستەواژەی "کۆنتینێنتال" سەرهەڵدەدات. هۆکارەکانی سەرهەڵدانی ئەو دەستەواژەیە فرەن، بەڵام وێرای فێنۆمێنۆلۆگی، تیوری رەخنە، ستراکچالیزم و پۆستستراکچالیزم سەریان هەڵدا.

دەستنیشانکردنی خاڵە هاوبەشەکانی نێوان فەیلەسوفە "کۆنتینێنتال"ەکان کارێکی ئاسان نیە. بەڵام رەنگە بتوانین بڵێین ئەو فەلسەفەیە بەردەوامییەکە لە ئیدیالیزمی ئەلمانی، کە لە هزردا جەغت لەسەر رەهەندی مێژوویی دەکاتەوە، هەروا ئەو فەلسەفەیە زیاتر جەغت لەسەر روانگەیەکی رەخنەیی لە ئاوەز دەکاتەوە. هەڵبەتە گرینگە بزانین کە چەمکی "کۆنتینێنتال" تەنیا لەناو کولتوری زمانی ئینگلیزیدا مانای هەیە، چونکە کولتوری زمانی ئینگلیزی پێویستی بە چەمکێک هەیە تاکوو بتوانێت ئەو هزراندنە بەرجەستە بکاتەوە، کە لە زمانی فەرەنسی و ئەلمانیدا بوونی هەیە. چەمکی "کۆنتینێنتال"، مانای بوونی فەلسەفەی هەموو کێشوەرەکان ناگەیەنێت، چونکە سەرچاوە گرینگەکەی ئەو فەلسەفەیە لە ئەنالیوتیسک لە فرێگە، ڤیتگنشتاین و کارناپەوە سەریهەڵداوە، کە ئەوانەش ئەلمانی زمان بوون. مەسەلەکە ئەوەیە کە فەلسەفەی

پێشەکی

ئـەنگلۆساسـتیسـک دەخوازێـت بـەو دابـەشـکارییە بازنـەیـەک بـە دەوری فـەیلـەسـوفی ئـەوروپـیدا بکێشـن و ئـەوە بسـەپێـنن کـە فـەلسـەفـەی "کۆنتینێنتال" بە شێوەیەکی تایبەتی نامۆ و جودایە لەگەڵ کولتـوری زمـانی ئینگلیزیزیدا. بـە واتایـەکـی تـر، فـەلسـەفـەی "کۆنتینێنتـال" پـەیـوەنـدی بـە ترادیسیۆنێک هەیە کە لە بنەڕەتدا هی خۆی نیە، بەڵکو لە دەرەوەی خۆیـدا هاتووە، جا یان دەبێت رەتیبکاتەوە، یانیش خۆی بۆ تەرخان بکات. بـەڵـام لـە هەردوو بـاردا ئـەوە دەبێتـە دروسـتکردنی سـنوورێکی نالـەبـار لـە بـەرانبـەر نۆرمەکانی ئەنالیوتیسکدا. کەواتـە فـەلسـەفـەی "کۆنتینێنتـال" چـەمکێکـی بێلایەن نیە، بەڵکو دەرپرینی کولتورێکە کە زیـاد لـە پێویسـت بـە ئاسـتەنـگ کراوە. چونکە لە زمانی ئینگلیزیدا رەهەندی کولتورێکی دیـاریکراوی پێدراوە. هاوکات چونکە کولتوری سوێدی تەواو لە ژێر کاریگەری ئەمریکیدایە، یان بـە ئـەمریکـی کـراوە، بۆیـە لـە زمـانی سـوێدیدا دەسـتەواژەی فـەلسـەفـەی "کۆنتینێنتال" بە راشکاوی بەکار دەهێنرێت. سـەبارەت بە ئـەمریکـی بـوونی کولتـوری سـوێدی ئـەو سـنوور بـەندییـە کـە لـە بـواری هـزردا لـە سـوێد دروستکراوە، هانس روینی بەرپرسی فەلسەفەی "کۆنتینێنتال" لـە زانکـۆی سـتۆکهۆلم لـە سـیمینارێکدا لـە سـالێ 2001 کـە لـەگـەڵ بـەرپرسـی فەلسەفەی "ئەنالیوتیسـک" ئـەنجامیـدا، گـوتی: "ئیتـر کـاتی ئـەوە هـاتووە فەلسەفەی سوێدی، لە پری ئەوەی لەناو ئەو فەلسەفە "ئەنالیوتیسکە"دا قەتیسماو بمێنێتەوە، دەبێت هەوڵبدات ئـەو فـەلسـەفـە بـە کولتـورکراوەی "ئینگلیزی-ئەمریکییە" بکات بە بابەتێکی ئاگایی خـۆی. دە سـاڵ زیـاتر دوای روخانی دیواری بەرلین پێویستە دیواری ئەو ئاوەزەش پروخێت کە نەوەکانی فەلسەفەی سـوێدی ئیفلـیچ کـردووە. بـەڵـام پـاش ئـەو هـەمـوو سـاڵە کـە فەیلەسوفانی سوێد خۆی لـە نـەریتـەکـانی کولتـوری "ئـەویتـر" گۆشـەگیـر کردووە، ئیتر لێرەوە دەبێت ئەو کولتورانە تاقیبکاتەوە...".

4

لەم روانگەیەوە کاتی ئەوە هاتووە کە رۆشنبیریی کورد لەمە بە دواوە بە شێوەیەکی وردتر گفتوگۆ لەگەڵ هزر و تیۆری یان تەواوی کولتورەکاتی جیهانی دەرەوەی خۆی مامەڵە بکات. ئەمڕۆ کۆمەڵگای کوردی، بە تایبەتی بەشی باشوور، وەک کۆمەڵگایەکی مەدەنی گەشاوە خۆی پێناسە دەکات، هاوکاتیش لە بواری خوێندن بە گشتی و بە تایبەتیش خوێندنی زانکۆ کان زمانی کوردی چیتر وابەستەی زمانی بەسەردا سەپێنراو نیە. بۆیە مەهانەکانی وەک نەبوونی دەرفەت بۆ پرۆژەی راڤە و لێکۆڵینەوە لە ئاستی زانکۆدا چیتر ناتوانێت بکرێنە وەڵام و چاوپۆشین بۆ ئەو گەڕەلاوژە رۆشنبیرییەی کوردی. لێرەوە پێویستە رۆشنبیری کوردی خۆی لەو پۆلێنکردن و داوێنگیر بوون بە تاکە ناوێک و تاکە دیاردەیەکی فەلسەفی و تیۆری سەرفراز بکا. بۆ ئەمەش رۆشنبیریی ئێمە دەبێت بە تێگەیشتن لە بونیات و تایبەتمەندییەکانی کولتور و سەرچاوە مێژووییەکانی کوردییەوە زەمینە بۆ گفتوگۆ کردن لەگەڵ روانگە هزرییەکانی دەرەوەی خۆی پرەخسێنێت. بە واتایەکی تر، کاتێک زمانی کوردی سەرقاڵ دەبێت بە دیاردەیەکی هزری، کە ئەو دیاردەیە بەرهەم و سەرەنجامی کێشە و پرسێکی تایبەتی زمانێکی ترە، یان ناوکۆیی کولتورێکی ترە، گەرەکە لە روانگەی جیهانبینی کوردییەوە پێناسەیەکی بۆ تایبەتمەندی و گرینگی ئەو روانگە هزرییە هەبێت، واتا بەلای کەمییەوە، کاتێک کە ئێمە روانگەیەکی هزری دەگوازینەوە بۆ ناو زمانی کورد، دەبێت زمانی کوردی بە راڤە کردن و بەشدار بوونی خۆیەوە ئەو هزرە داپڕێژێتەوە. چونکە نائامادەیی ناوکۆیی کوردی لە مامەڵە کردن لەگەڵ هەر هزر و تیۆرییەکدا، نە هزری خودی نووسەر دەفراژێنێ و نە ئەو هزرەش کایەکەی سوودبەخش دەبێت لە ژیانی رۆشنبیریی کوردیدا.

پێشەکی

یەکێک لەو هۆکارانەی کە ئەنجامەکەی هەمیشە لە بە پیرۆزکردنی هزر و ئیدیۆلۆگیەکان کۆتایی هاتووە. رەنگە پەیوەندی بەوە هەبێت، کە رۆشنبیریی ئێمەدا هەمیشە بە شێوەیەکی بەستەڵۆک و بێ بەشداری و بێ راڤەکاری پەنای بۆ ئەو روانگە هزری و ئیدیۆلۆگیانە بردووە. واتا کاتێک رۆشنبیریی کوردی قسە لەسەر بیرۆکەیەک، فەیلەسوفێک، یان سەرچاوەیەک دەکات، هەمیشە وەک دەقێکی پیرۆز سەیری ئەو سەرچاوە و فەیلەسوفانەی کردووە. لە کاتێکدا خوێندنەوە ئەوکات بەرهەمدار و فراژاوە، کە خوێنەر یان نووسەر، بۆ ئەوەی ببێت بە خۆی، بۆ ئەوەی رەهەندێکی تازە بدۆزێتەوە، بۆ ئەوەی بوونی خۆی ئامادە بکات، بۆ ئەوەی لە دوای خوێندەوەی دەستبکا بە بەشداریکردن و دامەزراندنەوەی ئەو گەردوونەی، کە ئەو هزرڤانە یان سەرچاوەیە بۆی دروستکردووە. وابەستەبوون و داوێنگیر بوون بە هەر روانگەیەکی هزری، ئاکامەکەی دەبێتە بە پیرۆزکردن و پەرستنی ئەو روانگە هزرییە، کە ئەمەش کتومت ئەو تەلەزگەیەیە، کە رۆشنبیریی و خوێنەر و سیاسەتمەداری کوردی، کۆمەڵگای کوردی زمانەکەی تێدا قەتیسماو کردووە.

لەم روانگەیەوە دەخوازم بڵێم، ناکرێ رۆشنبیریی کوردی وەک دوو ئایین یان دوو دژ سەیری فەلسەفەی "ئەنالیوتیسک" و فەلسەفەی "کۆنتینێنتال" بکات. کێشەی جیهانبینی کوردی لەوەدایە، کە تا ئێستا بە پرۆژەیەکی ئامادەکراوی خەملیوی باس لە هزر ناکا. هەوڵەکان لە رەوتێکی تێکەڵاو کردن و جەڵەبیدا ئەنجام دەدرێن؛ گۆڤار و چاپخانە و ناوەندێک نیە خۆی بۆ رێچکە و قوتابخانە هزرییەکان ئامادە بکات. ئەمرۆ سەرتاپای گۆڤار و بڵاوکراوەکانی کوردی لە یەکدەچن. بابەتە جوداکان لە دووتوێی گۆڤارێکدا کەڵەکە دەکرێن، بەمجۆرە تایبەتمەندی نووسینەکان مانایەک نابەخشن. هاوکاتیش لەو لێکچوون و پەرش و بڵاوییەدا سەرتاپای گۆڤارەکان ناتوانن

ببنە سەچاوەیەک بۆ هزرێکی تایبەت. هەر بۆیە ئەرکی ئەو رۆناکبیرانەی کە سەرگەرمن بە قسە کردن لەسەر هزری جیهانی ئەوەیە، کە لە پرۆژەیەکی بەردەوامدا خۆیان تەرخان بکەن بە راڤە کردن و وەرگێرانی رەوتی چەشنە هزرێک کە دەتوانێت پرسیارە کوردییەکان شل بکاتەوە و دووبارە بیانخەملێنێتەوە. هاوکاتیش بە بەراورد کردن و بە کێشە کردنی ئەو رێچکە فەلسەفی و روانگە هزرییانە دەکرێت زمانی کوردی رەهەندێکی جیاواز بۆ خۆی و ئەو هزرانە دابهێنێت. ئەم ئەرکەش بە کۆبوونەوەی دەستەیەک لە نووسەری وردبین دەکرێت، نەک هاوگەڕەکی، هاوشاری یەکتر پەرستن!

بەڵام کێشەی لەبار بوون و نەبوونی ئەو دوو روانگە فەلسەفیە، واتا فەلسەفەی "ئەنالیوتیسک" و "کۆنتینێنتال" بۆ زمانی کوردی، کارێکی ئاڵۆزە. چونکە فەلسەفەی "ئەنالیوتیسک" هەڵگری پرۆژەیەکە کە بەناوی زانست و لۆگیکەوە جیهان راڤە دەکا. ئەو لۆگیک و زانستەس لە بونیاتی رۆشنبریی ئێمەدا کێشەیەکی ئاڵۆزە. لە کاتێکدا سەرتاپای خوێندن لە کۆمەڵگای ئێمەدا هێشتا بێئاگایە لە پێشکەوتن و ئاکامەکانی پرۆژەی رۆشنگەری. وێڕای ئەمەش بۆ پیادە کردنی ئەو روانگە فەلسەفیە پێویستمان بە پرۆژەی لێکۆڵینەوەیەکی هزری هەیە لە ئاستە جیهانبینییە جودایەکانی ئەو دوو ئاراستە هزری و پشتینە و جیهانبینی، یان تایبەتمەندیە رۆشنبیرییەکانی کوردی. ئەمەش بە تاکە کەسێک و لێکۆڵینەوەیەک وەڵام نادرێتەوە.

لە پاڵ ئەمەشدا، فەلسەفەی "کۆنتینێنتال" بەو پاشخانە کوردییەی کە لە بەرایی ئەم نووسینەدا ئاماژەمان پێکرد، رەهەندێکی وێڵ و تەمومژاوی پێداروە. لە پاش نەوەدەکانەوە فەلسەفەی فەرەنسی، لە ژێر ناوە جودایەکانەوە لە ئاستێکدا کورتکراوەتەوە، کە گوایە هەموو شتێک رەوایە.

واتا، ئەوەی من لە نووسینەکانی ئەو رۆناکبیرانەی کورد گەیشتبم ئەوەیە، کە ئیتر نووسین و هزراندن ئاراستەیەک یان ئەرکێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی لەسەر شان نەماوەتەوە. بۆیە لە روانگەی ئەو رۆناکبیرە "فۆکۆیست" "پۆستمۆدێرنیست" و "هەڵوەشانەگەریست"انەی کوردییەوە ئەرکی نووسین کردەیەکی سیاسی یان هەڵوێست دیاریکردن نیە، بەڵکو تەنیا راڤەیەکی رووتە و خەمی داهێنانە، کە روون نیە، ئاخۆ ئەو داهێنانە لە چیدایە؟ ئەرکی چیە؟ واتای ئەو داهێنانە کوردیە چی دەبەخشێت؟. بۆ ئەوەی ئەو بۆچوونەمان راشکاوتر بێت، بۆ نموونە، یەکێک لەو چەشنە پۆستمۆدێرنیستانەی کوردی، لە نووسینەکانیدا هەوڵدەدات پێمان بێژێت، کە نووسین کردەیەکی بێلایەنە، واتا لە روانگەی ئەو بێلایەنیەوە، جیاوازییەک لە نێوان "پێشمەرگە" و "جاش"دا نیە، بەڵکو ئەوەی گرینگە لای ئەو قسە لەسەر ئەو چەمکانە و راڤەکردنییانە. ئەم تێگەیشتنەش لەو روانگەیەوە سەرچاوەی هەڵگرتووە، کە هزری فەرەنسی وەک یارییەک لە چەمگەل و زمانەوانی خۆی نمایشدەکا، بەڵام ئەو تایبەتمەندییەی هزری فەرەنسی، لای رۆناکبیری کوردی، بە هۆی ئەو رەشبینیە سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە، دەبێتە روانگەیەکی مێتافیزیکی و بوارێک بۆ هەڵاتن لە ئەرک و هەڵوێستە کۆمەڵایەتی، سیاسییەکان و... هتد. یان قەرەبۆ کردنی ئەو بۆشاییە رۆشنبیریی رۆحیەی کە، خۆی لە خۆیدا، ئەو نووسەرە بەرهەمهێنەریەتی.

لێ بەر لە کۆتایی دەکرێ بۆ هەڵوەستەیەک بپرسین: ئێمە دەزانین راپەڕینی 68 و ئاکامەکانی دەبنە بنەمایەک بۆ وەرچەرخانی ئەو هزرڤانانە فەرەنسیانەی کە چارەکە سەدەیەکە رۆناکبیریی کوردی وەک چاویلکەیەک بەکاریان دێنن، کەچی بۆ کۆستی هەلەبجە، ئەنفالەکان و راپەڕینی91 نابنە بنەمایەکی وەرچەرخێنەرانە و ئاسۆیەکی جیاواز لە جەم رۆناکبیریی

پێشەکی

کوردی؟ لێرەدا دەخوام بێژم ئەو وەرچەرخانە کاتێ بەرجەستە دەبێتەوە، کە ڕۆناکبیری کوردی دەست بەردار بوو لەو ڕۆحیەتە هەستەکیی و کەف و کۆڵانە، کە بەناوی شیعر دەکەوێتە هەڵڕشتنی وشەگەل. ئەو لێدوانە بەناو شیعرییانەش نەک هەر داخستنی ئاسۆی ئەو وەرچەخانەیە، بەڵکو کاڵکردنەوە و بێناوەڕکردنی ئەو یادانانەیە. هاوکات ئەو لێدوانانەی کە بەناو پسپۆرانی ئەکادیمی کورد لە تێقی و بڵاوکردنەوەکانی ئەو حیزب و ناوەندە بەناو ئازادەکان کە بۆ خواستی حیزبی و ئامانجە سیاسییە بەرتەسکەکان نمایشدەکرێن، نەک هەر سڕکردن و بێ بەهاکردنی ئەو یادانەیە، بەڵکو بەنامۆکردنی ئەو ناخە راساوەیە کە ئاوێزانە بە ڕووبەڕووبوونەوە بوێرەکانی. بەهەمەحاڵ، زمانی کوردی ئەوکاتە دەبێتە خاوەن ئەفراندنێکی جودا، کە بوێرانە ئەو جیهانبیننە قەتیسماو و مێژووی ئەو یادە پەنگخواردووانەی کورد لە هزراندنێکی وەرچەرخێنەرانەدا بەرجەستە دەکاتەوە. هەر چۆنێک بێت، ئاسۆی ئەو پرسیارە بۆ کۆچی رامانگەلەی کە بەڕێوە بەجێدەهێڵم.

وەلێ دواجار زمانی کوردی دەبێت وەک گەردوونێکی بزواو و وەرچەرخاو لە تەواوی هزری ئەوروپی پروانێت. لەو روانگەیەوە رۆناکبیری کوردی دەتوانێت بچێتە ناو گەردوونی ئەو هزرە، کاتێک کە دەستبەردار بوو لەو بونیاتەی کە سیخناخە بە رق و تۆڵە؛ بە سپی و رەشکردنی جیهان؛ بە "پاڵەوانکردن"ی خودێک، کە لە دەست کڵۆڵی خۆیەوە وێڵە بە دوای ئەو خوێنەرەی کە تا مردن ژیانی بە چەپڵە لێدان و "بە پیرۆزکردن" بەسەر دەبات.

هەندرێن

5ی ئەپریلی 2005 / ستۆکهۆلم-سوێد